

Максим ЗЛОКОВИЋ

ТУРЦИ У ХЕРЦЕГ-НОВОМЕ

Послије пада Босне под Турке и послије надирања турске војске против Угарске, Херцеговина је дошла на ред у турским освајачким плановима. Октобра 1459. године турска опасност већ се била надвила над херцеговом земљом. Посланици Петра Павловића налазили су се средином новембра у Дубровнику, гдје су тражили помоћ од Дубровчана против Турака. 17. новембра, дубровачка влада је изјавила херцеговом посланику Радићу Остојићу саучешће због турског пустошења. Херцег је тражио у Дубровнику најамнике и набавку оружја, што му је влада, бојећи се турске освете, ускратила. Неколико властeosких породица затражили су дозволу да се склоне у Дубровник. Турски напад и општу панику у херцеговој земљи искористио је Стефаница Црнојевић, који је упао у неке сусједне области са војском, одвео одатле један дио становништва и предао га Турцима у Медун. Већ 15. децембра 1459. године притисак је попустио и сви Турци су напустили херцегову земљу.¹⁾

Године 1461. болестан херцег налазио се у Новоме, а опасност од Турака била је стално присутна. Ускраћена му је помоћ од Венеције, Дубровника и папе, док је Стефаница Црнојевић и даље нападао и пустошио херцегову земљу. Херцег је поручио „да није Венеције, изишао би на крај и са већим војводом но што је Стефаница“. 1461. године херцег Стефан је марта мјесеца напустио Нови, а 1462. средином марта сишао је опет у Нови. Херцег је 1462. примио једно турско посланство у Новоме. Већ у септембру 1462. године долази до отвореног сукоба између херцега и сина му Владислава. Владислав је изашао лично пред султана и затражио да му се преда половина очеве земље, а за сву услугу обећао је султану 100.000 дуката. Ова афера Владислава није дошла до изражаја и реализације.²⁾ Године 1464.

¹⁾ Сима Ђирковић — Херцег Степан Вукчић-Косача — САНУ — посебна издања, књ. 48, Београд 1964, стр. 239-240.

²⁾ Исто, стр. 258-260.

дошло је до нових упада Турака у херцегове земље. У овом добу дошло је до измирења Владислава са оцем и браћом. Године 1465. Турци заузимају већи дио Херцеговине. 1466. маја мјесеца Стефан се разболио и умро 22. маја у Херцег-Новоме.³⁾

Послије Стефанове смрти његова два сина, Владислав и Влатко, подијелише очеве земље. Године 1468. Влатко Херцеговић водио је мање акције против Турака и једном приликом заробио турског војводу Ахмета и одвео га у Нови. 1470. херцег Влатко се измири са Турцима. Млађи брат херцега Влатка, Стефан, пришао је Турцима, прешао на ислам и постао Ахмет Херцеговић. Године 1474. херцег Влатко се измирио са братом Владиславом и заједно са њим се придружио акцији краља Матије Корвина против Турака. Савезник Влатков је био и Иван Црнојевић, његов зет. Ова акција је свршила неуспјехом и Турци су гонили херцега све до Новог, јер га је Иван Црнојевић напустио у почетку борбе.⁴⁾

Послије смрти Мехмеда II, у прољеће 1481, провалио је херцег Влатко у Босну. Пошто није добио помоћи ни са једне стране, повратио се у јуну потучен у Нови, гдје се једва спасио. У Новоме је затекао 400 угарских војника, које му је у помоћ био послао угарски краљ Матија Корвин. Послије смрти султана Мехмеда II осетило се олакшање турске стеге. У Зету се вратио из Италије Иван Црнојевић, а такође и вођа Арбанаса. Послије побједице над братом Џемом, султан Бајазит одлучио је да потпуно ликвидира остатке Херцеговине, а нарочито Нови, који би као лука могао имати изванредне стратегијске погодности. Задатак за ову акцију добио је херцеговачки санџак-бег Аиваз. У новембру 1481. године Аиваз-бег је опсиелао Нови у којем су биле двије јаке куле. Горњу су држали Мађари, а доњу, ближу мору, херцег Влатко. На глас о опсади Новог, напуљски краљ Феранте послао је у помоћ граду двије галије и један брод са храном, а краљ Матија Корвин још хиљаду људи. Дубровчани су тајно помагали одбрану Новог, излажући се великој опасности. Херцег Влатко је, и поред оволиких припрема одустао од борбе 14. децембра 1481. године, иако је могао за извјесно вријеме да се брани иза утврђених бедема. Он је пристао да преговара са Аиваз-бегом, да преда кулу и пође са породицом у Турску, баш кад је помоћ од хиљаду људи, коју је послао угарски краљ, била на домаку града. Тако је херцег Влатко извршио својевољну ликвидацију Херцеговине.⁵⁾

³⁾ Максим Злоковић — *Словенска жупа Драчевица* — Бока — зборник радова из науке, културе и умјетности — Херцег-Нови 1969, стр. 72.

⁴⁾ Сима Ђирковић — *Историја средњовјековне босанске државе* — Београд 1964, Српска књижевна задруга, стр. 337-340.

⁵⁾ Исто, стр. 341.

Овдје се разилазе историчари: Бора Поповић у свом дјелу — Херцези светог Саве — на кога се позива и Тома К. Поповић у својем дјелу — Херцегови — као и Г. Ђелчић у књизи »Mémorie storiche sulle Bocche di Cattaro«. Поповић каже, позивајући се на Ђелчића: „Ово се већином све догађало другом половином године 1482, а коначно први пут припада Херцег-Нови Турској 1483. када Хаџи-бег, торикански санџак, сађе војском из Херцеговине, те, пошто узме Рисан, освоји Херцег-Нови, па по томе створи нови санџак“.⁶⁾

С. Ђирковић, на основу новијих истраживања, каже да је Ајваз-бег примио град од херцега Влатка, готово без икакве борбе децембра 1481. године. Вјерујемо да је војска коју је предводио Ладислав Маркус успјела да дође до горње тврђаве, коју су држали Угри, њих 400 и да је успјела да се одржи, како каже Поповић, двадесет дана. Маркус је предао тада град Турцима, дакле јануара 1482, под условом да се да слободан повратак њему и његовој војсци. Турски заповједник ово јави у Дубровник, који пошаље три своја брода да превезу Маркусове чете. Ово је било године 1482, а не 1483. као што каже Ђелчић. Дубровачка Република је овим истим бродовима послала изасланике у Херцег-Нови, да у име Републике поздраве турског заповједника.⁷⁾ О томе Јиречек каже, да су Турци 1482. године заузели посљедње области Влатка Херцеговића у Рисну и Новоме и тако постадоше на сјеверозападу непосредни сусједи Црнојевића.⁸⁾

Интересантно је да су Дубровчани још 1462. године, дакле 20 година прије коначног пада Херцеговине, постали турски харачари. О томе ријечито говори ферман султана Мехмеда II од 10. IX 1462. (15 зилџица 866) којим се објављује да су кнез и властела дубровачка постали турски харачари, затим им се даје слобода кретања и трговања по царским земљама, само да плаћају уобичајену царину. — „Сада су ми се дубровачки кнез и властела покорили, и због тога што су ми постали подложници и моји харачари, заповиједам:

По мојим земљама како на оним тако и на овим странама, по мору и суху нека иду. Пошто плате уобичајену царину, нико, па ма ко то био, да их не спрјечава, да им не брани, и да им не смета, и да им не додијава. Исто тако да им се не додијава прављењем тешкоћа. Иначе, ако им ко му драго буде чинио тешкоће и досаду, па ми се о томе буде поднијела жалба на мојој Порти,

⁶⁾ Томо К. Поповић — *Херцег-Нови — историјске биљешке*, 1924, стр. 31.

⁷⁾ Исто, стр. 30.

⁸⁾ Јиречек — Радоњић — *Историја Срба* — књ. I, стр. 402.

заслужиће моје покарање. Учинићу да допадне великих јада. Нека им је на знању”.⁹⁾

Године 1470, на 6. јула, херцег Влатко и брат му кнез Стефан дају писмену изјаву Дубровачкој влади, да су примили сав новац њихова оца, који је био код њих на чувању. Ради интереса наводимо читав докуменат:

„Милошћу божијом ја, Влатко, који сам господар и херцег од покрајине св. Саве и других покрајина и ја, господин кнез Стјепан, који сам брат споменутога херцега Влатка, нас двојица који смо синови и наследици покојног, блаженог херцега Степана. . . наш отац, херцег Степан што бијаше неке ствари предао као поклад у постави код наше браће и других пријатеља, код кнеза и дубровачке властеле. Тога ради поменута дубровачка властела нама беше издала писмено. По гласу опоруке поменути нам отац један део те оставе је одредио нашој матери, госпођи херцезици Цецилији, један је дио оставио нашему брату Владиславу војводи, а једнак пак део нама, својим синовима. И за своју душу је тестаментом оставио 10.000 златних дуката, да их турске поменутога разделе гдје за умесно и за добро нађу. Од тога смо аманета нас двојица за своје потребе у више наврата узимали. . . па потпуно и без остатака примисмо од кнеза и дубровачке властеле и узесмо. По гласу наше исправе предаде нам се руком наших ваљаних и поузданих, поштованих поклисара, витеза кнеза Ђурђа (Jorgi) Чемеровића, Радића Групковића и кнеза Радивоја Богдановића. А ми њима предадосмо исправу која је била у нашим рукама, издата од њихове матице, у којој је исправи била пописана целокупна остава. И све је нама у потпуности стигло. Од поменутог аманета ми ни од златних дуката, ни бисера, ни сребра, ни драгог камења, нити од златнога кова, нити од сребрног кова, нити од осталог ни малог нити великога, од кнеза нити од дубровачке властеле, све нам је у потпуности стигло”.¹⁰⁾

Једним ферманом од 29. јула 1470. (крај мухарема 875) који гласи: „Сад је наш цар — Бог нека његову власт и срећу учини трајном — из превелике милости и сажалења уступио Херцегову сину, херцегу Влатку, четири стара града са њиховим границама, којима је он до сада управљао. Осим тога светим ферманом је наредио да се поменутом херцегу Влатку у потпуности предаду златни дукати и остало што је Херцег, његов отац, за живота поставио у покладу код дубровачке властеле. . .

У присуству царева слуге Али-бега, Хизира, Хамза-бегова човека, овога молитвеника немоћног, писца ових редова и оста-

⁹⁾ Глиша Елезовић — *Турски споменици*, књ. I, св. I, Зборник САН — Београд 1940, стр. 38-39.

¹⁰⁾ Исто, стр. 144, 145 и 146.

лих из муслиманске верске општине предадоше имовину њихова оца поменутом херцегу Влатку и брату му Степану, који поменути херцег ради тога беше дошао у сами дубровачки порат воденим путем".¹¹⁾

Из ових докумената видимо зашто је Дубровачка Република имала пасиван став у свим савезима против Турака у другој половини XV вијека. Затим видимо колико је богатство било херцега Стефана и ко су били поклисари-кнезови херцега Влатка. И да је херцег Влатко дошао из Новог бродом, по свој прилици својим бродом, у дубровачку луку. Из даљих докумената видимо да је био господар Херцегове земље Хамза-бег и то од јула 1470. до 1475. године, а онда Синан-бег. Ови намјесници „господари” су вршили неке функције и поред Херцега и његових службеника.

Султан је наређивао пуноправно и самом херцегу Влатку. Дубровчани су се жалили султану Мехмеду II, да им је Влатко Херцеговић заплијенио неку робу, а они њему брод. Султан је на 20. маја 1471 (крај залкаде 875) издао следећи ферман:

„Славном, међу заповједницима и великашима, санцаку од земље Херцегове, Хамзи — нека би му слава била трајна.

Кад стигне високи ферман, нека буде знано да ми је овом приликом овако поднесен извјештај, да је Херцеговић Дубровчанима узео њихов восак и чоху, а они њему опет узели брод. Према томе потребно је да од поменутога Херцеговића одузмете чоху и восак, и остало што је он Дубровчанима бесправно отео, и њима повратите. А исто тако одузећете од Дубровчана брод и њему га повратити. Немојте оклијевати. Потом ћете поменутом Херцеговићу казати да њиховим људима никако не смета, и да им не чини запреке и тешкоће. „Преко” нека одлазе и долазе. Он да им не додијава. Тако нека знате”.¹²⁾

1472. године Хамза-бег, санцак од земље Херцегове, по заповести султана Мухамеда, наређује да се састану поклисари херцега Влатка и кнеза Стевана и то: Иван Десалић, и кнез Радивој Богдановић и Радован-дијак са Дубровчанима Живаном Жаретићем и кнезом Франом Пуцићем.¹³⁾

Следеће године на 28. V спомињу се у једном ферману људи Влатка Херцеговића и то: кнез Радоје Владојевић и кнез Радић Драгосалић који су били — по свој прилици — из Новог и који су примили од кнеза Франа Пуцића 1000 златних дуката.¹⁴⁾ Ово је услиједило на тужбу Херцегову Султану да Дубровчани

¹¹⁾ Исто, стр. 147, 148 и 149.

¹²⁾ Исто, стр. 152, 153.

¹³⁾ Исто, стр. 159.

¹⁴⁾ Исто, стр. 165.

граде „некакве скривалице налик на утврђења” код Молунта, затим да му нијесу исплатили очев поклад и да му дугују 4000 перпера конавоског дохотка. Султан је наредио Хамзи-бегу, санцаку Херцеговине, да се ограђено поруши, а да се хедегу исплати 1000 дуката, мјесто горњих потраживања, на која Влатко није имао право. Овај новац је предат гореназначеним Влатковим људима „на Хамзиној порти у Фочи”. Тражени трибут је исплаћен тек у новембру 1473. године и то сваком брату једна трећина.¹⁵⁾

Нови, иако још није био у турском посједу, Турци су, рекло би се, фаворизирали. Турци су 14. VII 1479. године забранили да се из Херцеговине извози преко дубровачке луке и продаје у Дубровнику: црвац (турски: güger), олово, восак и свила. Сви артикли су се морали извозити преко Новске луке.¹⁶⁾ Ово је био први корак у опсежним плановима султана Мехмеда II, да би ликвидирао Дубровачку Републику, затим мале албанске господаве и тако дефинитивно учврстио потребне базе на источној обали Јадранског мора, за поход против Италије. Султан је Аиваз-бегу, санцаку Херцеговине, саопштио своју одлуку да дубровачку област потчини.¹⁷⁾ Султан Мехмед II—освајач умире почетком маја 1481. године и са њим и његови планови о освајању Италије.¹⁸⁾ Тек последице пада Новог у турске руке последице пљачке дубровачког територија од стране Аиваз-бега, дошло је до попуштања, па султан Бајазит II издаје Мустафи-бегу, санцаку од Херцеговине ферман. Ферман је издат у Цариграду 14. марта 1484. године и између осталог гласи: . . . „нека буде знано: да је пређе био издат дубровачкој властели царски ферман, по коме је (наређено било) да: црвац, олово, и свила, и восак долазе на скалу у Нови. . .”. Финансијски органи — „хавале кули” и „јасак кули” — чинили су сметње дубровачкој трговини и бранили извоз и других артикала.¹⁹⁾

Кад у Турци освојили Нови почели су га одмах утврђивати. Вјерујемо да су Турци на мјесту данашње тврђаве „Шпањоле”, на темељима постојеће, направили нову и то по други пут, кад завзеше Херцег-Нови. Но Турци, чини нам се, и прије пада Новог у њихове руке, обновише Херцегове солане и почеше са производњом соли, коју су до тала набављали²⁰⁾ у Дубровнику. Већ 23. маја 1483. године султан Бајазит II, да би прво заштитио со која се производи у Новоме, издаје ферман упућен кадији у Фочи и новском дубровачком, па каже: „славном међу лицима од

¹⁵⁾ Иван Божић — *Дубровник и Турска у XIV и XV веку* — САН — посебна издања — Историјски институт, књ. 3, Београд 1952, стр. 198.

¹⁶⁾ Глишица Елезовић, н. д., стр. 209 и 210.

¹⁷⁾ Иван Божић, н. л., стр. 209 и 210.

¹⁸⁾ Исто, н. л., стр. 211.

¹⁹⁾ Глишица Елезовић, н. д., стр. 190 и 191.

²⁰⁾ Томо К. Поповић, н. д., стр. 33 и 34.

повјерења и међу посадом, новском диздару — нека би му се вредност увећала!... У даљем наводи: „Када се у самом Новоме произведена со распрода потпуно, амалдар да не оде и да со из другог мјеста донесе, па да ту продаје. Сад се амалдар томе наређењу не покорава и по њему не управља. Кад у самом Новом произведену со потпуно распрода, он долази, па споља довози со и, како чујем, ту продаје. Због тога наноси се, веле, штета соли произведеној у Дубровнику”.²¹⁾

У једном другом наређењу из Цариграда од 18. III 1485. године султан Бајазит II наређује гувернеру Херцеговачког санџака и новским судијама да се састану са закупцима соли из Херцег-Новога и опуномоћеницима града Дубровника, па да нађу најбољи и најкориснији начин за царску благајну, за продају соли која се увози у Нови, последије потрошње мјесне производње.²²⁾ Султан Бајазит II 4. IX 1485. године титулише новског кадију на следећи начин: „И славнима међу кадијама муслиманским и одабраним међу поглавицама правоверних, нашем господину новском кадији — нека би му врлине трајне биле”. Ове године амалдар новске солане био је Еин-бег.²³⁾ Из једног документа видимо да је 8. VI 1487. године Јусуф, син Махмудов, био писар, а Хамза судија у Новоме, овога Хамзу називају и „мула новског кадилука”. Новски емин био је „господин Вели-хоца”. Вели-хоци, функционеру државне благајне (емину) Новога предао је дубровачки племић Пирковић 10.174 аспре од продате соли у Новоме и Рисну. Ову потврду су 8. VI 1487. потписали Јусуф, син Махмудов, писар Хамзе судије Новског.²⁴⁾ Из једнога документа видимо да су закупци царине соли (амалдари) осим Дубровчана и Новских Турака и хришћани (ситурно Новога или околине, јер кад је у питању Дубровчанин увијек је то наглашено). Тако Хамза, син Мехмедов, мула новског кадилука, одобрава Дубровчанину Бирку да у Новоме и Рисну продаје со. Својом руком је Бирко предао без остатака новском емину „његовом господству Вели-ефендији и невјерницима новским

²¹⁾ Глиша Елезовић, н. д., стр. 194, 195 и 196.

²²⁾ Глиша Елезовић — *Турски споменници*, књ. I — св. 2, САН — Зборник за источњачку историјску и књижевну грађу — Београд 1952, стр. 62. (Амалдар је био купац царина, према томе ако је држава побирала те приходе преко својих органа, побирала је преко својих чиновника (царских амалдара) или их је давала у закуп. Уз закупникова емина често се је јављао царски емин, који је контролисао рад закупника мухата и државних доходака сам или у друштву са подручним кадијом. — Проф. Саид Траљић — *Трговина Босне и Херцеговине са лукама Дубровника* — Поморски зборник — Загреб 1962. (јубиларно издање), том I, стр. 342.

²³⁾ Глиша Елезовић, као 21, стр. 203-204.

²⁴⁾ Исто као горе, стр. 220. Види: Глиша Елезовић, н. д., књ. I, св. 2, стр. 70. (Емин је био назив за најважније царинске чиновнике, долази од арапске ријечи, а значи повјереник, управитељ или надзорник — Проф. Саид Траљић, н. д., стр. 342).

амалдарима 4.871 аспру на 22. VI 1487. године²⁵⁾ И године 1488. држали су „невјерници“ у закуп новску солану, што се види из фермана султановог. Избио је неспоразум око 8. VI 1488. године између Ивана Манкурића и Ивама Милановића, који држи под закуп новску солану с једне и дубровачког кнеза с друге стране, ради преносних трошкова за пренос соли од новског пристаништа до слагалишта у Новоме. У ферману султана Бајазита II од 7. I 1495. године, који је требао о овоме да пресуди, јавља се да је било наређено пређашњем херцеговачком санџак-бегу Сулејман-паши и херцегновском кадији, да овај спор изнесу пред судом и законом, наређује садашњим судијама да ријеше овај спор.²⁶⁾ Сличан спор је избио 13. септембра 1493. године, који доносимо као и предходне да бисмо се упознали са људима, звањима и дужностима, које су обављали Турци или наши људи у Новоме. Тако је ове године био Хасан, син Идрисов, кадија новског намјесништва. Амалдари су новске и приморске трговине и царине били: Иван Грбић и кнез Раја, син Новаков. Емин новске солане био је Хусеин Челебија. Оба амалдара држе под закуп, за 26.000 златних млетачких дуката, у трајању од три године, солане у Новоме и његову трошарину и царину, исто тако транзитну трошарину и царину „у покрајини Приморју“. Оба закупца дали су изјаву и признање у шеријетском засједању, која гласи: „У мјестима по имену: у Новом и у Рисну, и у самом Дубровнику, и у Сланом, и у Неретви продаје се со ових носилаца писмена дубровачких кнезова. Према споразуму који су они уговорили са царском Портом, преносни трошак плаћао се из новца добивеног од продате соли попола, а преносни трошкови које су учинили у самом Дубровнику плаћали су поменути дубровачки кнезови. Половину преносних трошкова за истовар соли из брода до магазина у мјестима по имену: у Новом, и у Рисну, и у Сланом, и у Неретви били су дубровачких кнезова. Хусеин Челебија емин солане у Новом извршио је обрачун“. Докуменат су потписали: Диздар Али Алахедин Абдулах из града Новога, имам Мурад син Абдулахов, Ахмед син Хамзин, Босна Бали син Абдулахов и силахдар Мухамед син Абдулаха.²⁷⁾ Из овога документа јасно се види да је херцегновски диздар био године 1493. Али Алахедин Абдулах, а његов кадија Хасан син Идрисов. Године 1478-1489. био је Хамза, којег документ називају „мула новског кадилука“. Био је син Мехмеда такође судије новског подручја, што се види из горњих докумената.

Било је случајева да су новски амалдари кршили постојећа наређења и увозили со са осталих подручја, више пута и млетачког, па су се тиме крњили интереси дубровачке трговине са

²⁵⁾ Глиша Елезовић, н. д., књ. 1, св. 1, стр. 223.

²⁶⁾ Глиша Елезовић, н. д., књ. I, ст. I, стр. 267-270.

²⁷⁾ Исто, н. д., књ. I, св. I, стр. 261-264.

којом су Турци имали доста добре уговоре. Послије продане соли произведене у суторинском пољу, новски амалдари су 1491. и 1492. године увезли страну со, па су се Дубровчани жалили султани Бајазиту II, који заповиједа да се Дубровчани задовоље, и 2. IV 1492. године каже: „...нека вам буде знано: Да сам овом приликом заповиједио, због тога што од дубровачке соли, која се прода половина се за мене узима, а друга половина припада дубровачкој властели, пошто се распрода со која се производи у Новоме, да се продаје дубровачка со. Амалдари да не продају со донесену из сусједне земље”.²⁸⁾ Овдје је, по свој прилици мислио на со произведену у „сусједном” которском (тиватском) пољу, која је тада припадало Млетачкој Републици.

Турци су први пут остали у Херцег-Новоме и његовој околини педесет и пет година, од године 1483. до 1538.²⁹⁾

У овом првом периоду владавине Турци су хтјели да уреде привредне и финансијске послове у освојеном граду. Одмах се пришло и утврђивању освојеног територија, зато је ангажован санџак бег Херцеговине, који је марта 1508. године прешао дубровачку територију да би дошао у Нови. Мехмед Есебеговић санџак-бег је дошао у Нови, како кажу дубровачки документи »Ad faciendum fabricari Castellum Novum«.³⁰⁾

У овом добу 1507. године био је херцеговски диздар Синан-ага, а идуће године (1508) као новски емин спомиње се Скендер.³¹⁾ Овај Скендер спомиње се као, Скендер-ага нови емин, као свједок на слиједићој исправи: „Кемал син хаџи Џемалов, кадија новског оцака и његове околине, потврђује да је новски емин Абдул Акад и закупац (амалдар) Антон Стулић. Садашњи закупац Јану Узгуровић од 28. II 1506. до 8. II 1507. године примио је новац од продатог сребра, олова и соли продатих из магацина у Новоме, Неретви и Сланом, као и Дубровнику. Књиге је сравнавао новски емин и деловође”. Свједоци на исправи: Скендер-ага нови емин, Хасан син Велијин (то је онај Вели-ефендија, функционер државне благајне, којег смо споменули 1487. године). Алија Челебија син Џемалов, Мустафа син Саруџин и Хизар син Османов.³²⁾

Положај новског војводе био је несталан, то је сигурно зависило од општих прилика у земљи. Године 1506. спомињу се четири војводе и то: Елез, Хасан, Сулејман, и Хусејин, а 1507.

²⁸⁾ Исто, н. д., књ. I, св. I, стр. 248, 252 и 255.

²⁹⁾ Томо К. Поповић, н. д., стр. 34.

³⁰⁾ Богумил Храбак — *Вијести о утврђењу Херцег-Новог 1508. и 1493. и 1494.* — Историјски записи — Цетиње 1953, књ. IX, бр. 1, стр. 241.

³¹⁾ Као горе — Храбак... стр. 242.

³²⁾ Глиша Елезовић, н. д., књ. I, св. I, стр. 526, 527 и 528. (Емине је постављао покрајински дефтар — Тралић, н. д., стр. 342).

год. војвода Балија.³³⁾ Сулејман се спомиње у напред цитираном документу из 1495. год. Хасан се спомиње у документу од 16. VI 1493. год. као „Хасан син Идризов кадија новског намјесништва“.³⁴⁾

О градњи утврђења у Новоме извјештава 16. јуна 1507. године Никола Капо которски кнез своју владу у Венецији. У писму каже да је у Нови приспјело осам санцака са 8000 радника и потребним материјалом, што је потребно за градњу града. У другом писму каже да су стигли санцаци и да желе да подигну једну тврђаву. Заједно са градитељима стигао је посебни емир са Порте да надзире рад и води рачуна о трошковима. Даут-бег Омербеговић био је упућен, као нарочити функционер да руководи са изградњом. За транспорт дрва и осталог материјала Турци су тражили бродове од Дубровчана, који су превозили грађевинске потрепштине из Неретве у Нови. Осим тога Дубровчани су 24. августа дозволили да се извезе 10 миљара тигала за Херцег-Нови, по свој прилици из њихове радионице тигала у Купарима.³⁵⁾ По свему изгледа да се љети 1508. у Новоме радило на фортификацији града, јер 1509. године траже од Дубровчана да спреме све потребно за лијевање бомбарда (лубарда). Да се радило о врло важним грађевинама можемо закључити по интересу на Порти, који је тада владао.³⁶⁾ Затим одбрана од евентуалног нападаја млетачке флоте, која је била свакодневно присутна у Бокоторском заливу. Томо К. Поповић мисли да је тада изграђена тврђава „Шпањола“, јер је на њој нађен слиједећи натпис: „Ову тврђаву, по султановој наредби, подигао је Сулејман син великог емира Селимана Хана, моћног и честитог витеза, чији је брат Синан-бег, велики везир султанов — нека би проживио дуга љета и напредовао у срећи и имању под закриљем и уз помоћ милостивог Бога. — А пјесници, које пут овуда нанесе, нека би, гледајући на ме, заносно кликнули: „Да красна ти си, дивна зградо“. Вјерујемо да је „Шпањола“ као и „Канликула“ и низ других утврда из доба босанско-херцеговачког периода, о чему говоре и скоро откривени грбови на Перашким вратима. У ратним харањима било је свакако рушења и надограђивања. Турци су свакако извршили оправку постојећих, јер је већ у септембру рад био на измаку, а за комплетну фортификацију је требало много више времена. Послије Турака и Млечани су дали свој обол. Утврђивању порекла фортификације Херцег-Новога требало би прићи са много опрезности, стручног знања и љубави.

³³⁾ Богумил Храбак, као бр. 30, стр. 242.

³⁴⁾ Глиша Елезовић, н. д., књ. I, св. I, стр. 253-258.

³⁵⁾ Богумил Храбак, н. д., стр. 244.

³⁶⁾ Исто, стр. 248.

Турци из Херцег-Новога нијесу штедили ни Дубровчане ни њихове жене и дјецу, ради чега се и пожалила дубровачка влада 30. марта 1500. године султану Бајазиту II, да „људи из посаде града Новога и други, њихове жене и дјецу робе, па продају и губе им сваки траг“. Зато султан наређује ферманом кадијама и санџак бегу Херцегове земље да то извиде и строго казне кривце.³⁷⁾ Године 1492, дакле двије године прије овога фермана, постављен је за херцегновског емина Мусладин, па Ибрахим-паша тражи и препоручује граду Дубровнику „да буде благонаклон према његовом слузи Мусладину“. Мусладин је именован Султановим бератом за управитеља царинарнице у Новоме.³⁸⁾ Колико је било важно мјесто емина, види се по томе, јер га је сам султан својим бератом именовао. Године 1511. био је кадија новског кадилука Пир Мехмед. Султан Бајазит II је послао наредбу санџак-бегу херцеговачком и новском кадији Пир Мехмеду у којему се наређује, да се строго забрани муслиманским гусарима да нападају дубровачке бродове у турским лукама и њима пријатељским. На мјесто кадије новског био је још 27. VII 1513. године Пир Мехмед.³⁹⁾

Поред свих наређења и препорука из Цариграда било је трговача и закупаца царина, који су избјегавали да уредно плаћају транзит и остале пристојбе. Ради овога је 20. марта 1510. године султан Бајазит II наредио гувернеру Херцег-Новога, судији, назиру и емину овога града, да је сазнао из извјештаја закупца из Новога послатог свијетлој Порти од Кемала бившег судије новског (то је Кемал син Џемалов из 1507. године). Он пише, да је потребно да Порта пресјече сваки отпор оних, који неће да плаћају доходак, царину и транзит у предјелима гдје они тргују. Онај који не послуша ову заповијест, него и даље буде избјегавао плаћање, мора бити пријављен Порти. На дужности судије Новога био је 22. XI 1515. Ивел син Мубарека.⁴⁰⁾

Фебруара мјесеца 1538. године склопљена је Света лига између Шпаније, папе и Венеције против Турака. Велика савезничка морнарица под водством Андрије Дорије, у току ове го-

³⁷⁾ Глиша Елезовић, н. д., књ. I, св. I, стр. 317.

³⁸⁾ Исто, н. д., књ. I, св. II, стр. 93.

³⁹⁾ Исто, н. д., књ. I, св. I, стр. 255, 555, 710.

⁴⁰⁾ Глиша Елезовић, н. д., књ. I, св. II, стр. 136, 192 (назири или назори су били стални и редовни контролни органи који су надзирали пословање емина, како државних тако и приватних. Назир је арапска ријеч означаје надгледника, интенданта, а у финансиској служби су надзирали пословање различитих финансиских уреда и то државних, вакуфских (задужбинских) и приватних. Тако су се називали и надзорни органи царинских уреда на скелама и трговима, по рудницима, соланама и над фискалним приходима у опште. Назори су били у рангу виших контролних органа — проф. Саид Траљић, н. д., стр. 343).

дине, упутила се са намјером да нападне Турке, у правцу Истока. Ова флота се судари са турском флотом недалеко од Превезе. Услијед стратегијске надмоћности турске флоте, адмирал савезничке флоте Андрија Дорија, вјештим маневром избјегне отворену битку и отплови према сјеверу. Послије извјесног задржавања пред Крфом флота уђе у воде Јадранског мора⁴¹⁾ и 4. јуна 1538. године стиже пред Херцег-Нови.

Адмирал Дорија је наредио да се војска искрца из бродова на копно и да са свих страна опколи град. Изненађени и преплашени Турци не могаху одољети силној навали савезника. Акцији војске на копну, жестоко је помагала јака топовска паљба са бродова, који су дошавши сучелице граду почели рушити градске бедеме. Услијед великог напада бродовља, бедеми попустише са источне стране и савезници продријеше у град. Ноћу се морнари са Доријиних бродова успију узпузати уз бедеме и на јужној кули развише заставу савезника са крстом.

Сутрадан Турци предадоше град Дорији, који прихвати њихове понуде, те напустише куле и иселише у Херцеговину; том приликом савезници заробише 1700 особа и доста плијена. У овој акцији нарочито су се истакли Пераштани са својом флотом. Перашка војска је успјела да провали бедеме и да на истима учини велики отвор, који се и до данас назива „Перашка врата“.

Херцег-Нови је био освојен од савезничке војске 12. јула 1538. године. Дорија је у њему смјестио посаду од 6000 људи под заповједништвом Фернанта Гонзага и Хуана Сармента, добро снабдио храном, оружјем и муницијом. Дорија са својом флотом напусти град 25. VIII 1538. године.⁴²⁾ Проф. Јорјо Тадић каже да су савезници претели град од Турака 28. октобра. Даље Тадић наставља да је Млечићима била жива жеља да се дочепају града и околине, ради осталих посједа у Боки, те им то не пође за руком. Шпанци запосједну град, а Млечићи се повуку незадовољни из града. Незадовољни ради овога и још многих других узрока, Млечани ступе у преговоре с Турцима и раскину Свету лигу. Турцима је добро дошла настала ситуација у Лиги, јер им је много сметало присуство шпанске војске у Херцег-Новоме, и ради околне раје и немирног залеђа, које се надало даљим освајањима и борбама против Турака.⁴³⁾ Ако узмемо да је податке за свој рад Томо К. Поповић узимао по: Серафиму Рази, Франу Вицковићу и Лују Војновићу, а да је Тадић писао на основу

⁴¹⁾ Јорјо Тадић — *Дубровачки портрети I* — Српска књижевна заграда — Београд 1948, коло XLIV, бр. 305, стр. 31, 32.

⁴²⁾ Петар Шеровић — *Борбе с Турцима око Херцег-Новога до његовог коначног ослобођења г. 1687* — Годишњак Поморског музеја у Котору (у даљем ГПМК), књ. IV/1955, стр. 6 и 7 — види: Томо К. Поповић, н. д., стр. 37 и 38.

⁴³⁾ Јорјо Тадић, н. д., стр. 33 и 34.

архивских података из богатог Дубровачког архива, то морамо остати код констатације да је Херцег-Нови пао у савезничке руке 28. октобра 1538. године, а не 12. јула, како то наводе горњи аутори.

Вјерујемо да су Шпанци почели одмах са оправком бедема и утврђења и да је тада поново рестаурирана и надограђена тврђава на Бајеру, коју су назвали „Шпањола“. Ово је име тврђави дато од стране домаћег становништва, док се у списима, као и у картама назива Горњи град. Они су обновљену тврђаву назвали именом Карла V.“)

Султан Селим II није могао прежалити пораз и освојење Херцег-Новога, кључне трговачке и стратегијске тачке на Јадрану. Својим ферманима наредио је херцеговачком, босанском и арбанашком паши да скупе војску и да се упуте пут Херцег-Новога и да ту дочекају флоту, која плови под командом адмирала Хајредина Барбаросе и да му се ставе на расположење. Флота од 90 великих и 30 мањих бродова уплови у Боко которски залив 17. јула 1539. године под командом Хајредина Барбаросе, не зауставивши се испред Херцег-Новога, већ прослиједи пут Котора. По повратку из Котора флота се зауставила према Херцег-Новоме, гдје су већ логоровале војске предвођене од три паше. Хајредину је успјело да искрца 80 топова и постави их по околним брежуљцима. Из ових оружја поче да бије град унакрсном ватром, потпомогнут околном војском. Флота је, пак непрестано са морске стране топовима ударала зидине, утврђења и куће. Браниоцима овако опсједнутог града није преостало ништа друго него да понуде предају града. Турци прихвате понуду и после две недеље и пет дана опсаде заузму град. Барбароса се задиви отпору малобројне посаде града и похвали њихово јунаштво и пожртвовност. Гонзага, бранитељ града, допрати Барбаросу у порушени град. Барбароса понуди бранитељима да остану у граду, само да положи заклетву вјерности султану. Ову понуду примише: Феранте Гонзага, Стефан Сармиенто, Арио Маћено и 50 војника. Остали војници напустише град.“)

Послије пада Херцег-Новога у турске руке, Дубровчани, који су помагали Шпанцима „на начин да се не открије и не сазна да Дубровчани чине било какву услугу или пружају ма какву помоћ шпанској војсци, због чега би претрпјели велике штете од стране Турака“,“)

⁴¹⁾ Петар Шеровић, н. д., стр. 7.

⁴⁵⁾ Томо К. Поповић, н. д., стр. 44-46. Види prof. G. Zarbarini: — *Palipomeni del centenario di Castelnuovo — Zadar 1887*, стр. 28-34. — Петар Шеровић, н. д., стр. 8 и 9; Frano conte Viscovich — *Storia di Perasto — Trieste 1898*, стр. 253-256.

⁴⁶⁾ Јорјо Тадић, н. д., стр. 34.

града склопе пријатељство. У Дубровнику је постојала међу грађанима чак и странка са надбискупом на челу, која је радила за француско-турске интересе, док је шпанску заступао племић Марин Замања. Тако је Замања 1540. године платио неком Турчину из Херцег-Новога 140 златних дуката за ослобођење једног властелина из Бискаја испод турског ропства.⁴⁷⁾

Турци су у Новоме почели обнављати утврђења и градити нова. Сада долази до обнове и реконструкције постојећих кула, које сада добивају турска имена као: Канли-кула, Бегова кула, кула Абаза-паше и Кажкаха бедем. Тврђава Горњи град или Шпанаола проширена је и утврђена. Године 1548. Евлија Челебија, у свом помало фантастичном опису града, каже: „То је двоструки град који лежи на улазу једног малог залива Јадранског мора... унутрашњи град је четвороугаон, тврдо зидани шанчеви су у стијену усјечени, има двоструку гвоздену капију на југоисточној страни, која води у велики Нови. Има велике куле, бедеме и отворе за гађање. У граду има 130 кућа, покривених ћерамидом и лисником. Налазе се ондје једна џамија Абул-фета, стоваришта за храну, цистерна, оружнице и стражарнице. Нема ни чаршије, ни пазара, ни безистана, ни гостионице, нити иједног имарета... Има свега три капије: велика капија води на сјевер и води на ливаду Суторину... Друга опет капија води на исток и име јој је Тармовица... На запад води Јалијска — обалска — капија, која је гвоздена и веома велика. Кроз њу води веома жив саобраћај. Овдје се скупљају људи, који траже разоноду, и научници да се надишу свјежега ваздуха, јер ова капија води на луку и море. Сувише ондје станује цариник, баждар и надзорник стоваришта соли. Имају велика и каменита стоваришта. Доња велика варош има пет лијепих насељених махала од којих су најзнатније: Бајазета, мешћена-судница и Доња варош... у доњем и горњем граду, има 3080 мањих и већих лијепих кућа с крововима од ћерамида и лисника. Знатне су куће: мешћема на води Караца и кућа Рам-аге хаџи Сулејмана. У Доњем граду, крај куће Зехарја-аге, има једна висока палма, која се диже до неба... крај палате Хаџи-Хасан-аге има такође једна дивна палма... Има 47 џамија... у Доњем граду стара Вели-Бајазита џамија... Има 44 мунаре... Има двије медресе-школе за хоџе, имаме и мудерисе... Има седам мејтефа-ниже школе... Пристаниште може примити неколико стотина лађа... Капудин-ага-адмирал иде с галијама и триста витезова да пустоши град Кастиљу, у вилајету Напуљу. Морнарица је од велике важности“.⁴⁸⁾ Овај Челебијин опис Херцег-Новога морамо усвојити

⁴⁷⁾ Јорџо Тадић, н. д., стр. 119.

⁴⁸⁾ Јован Радоњић — *Путовање Евлије Челебије по српским и хрватским земљама* — Годишњица Николе Чупића, књ. XXI, Београд 1912. год. Види и: Томо К. Поповић, н. д., стр. 70-74. и Петар Шеровић, н. д., стр. 9.

све док на основу архивских докумената (ако гдје постоје) не реконструирамо вјеродостојнију слику овога града.

Послије пораза турске флоте код Лепанта 1571. године у којој је погинуо Јероним Бизанти, заповједник которске ратне галије, савезничка флота се спремаше да освоји Херцег-Нови. Главни млетачки заповједник Венијер стигао је 11. маја из Крфа у корчуланску луку, гдје се састао са грофом Sarrom Martinengom. Венијер је примио писмо из Венеције да пошаље Мартиненга са 5000 војника и да спреми 10 галија за напад на Херцег-Нови. Кад је приспио у Хвар, нашао је тамо тешке галије и 10 лаких са морнарицом. У Хвару је затекао Јеронима Вендромина, па су сва тројица у водама између Хвара и Корчуге припремали напад на Херцег-Нови. Ту је стигао и которски провидур Захарије Соломон. Према Соломоновим изјавама у Херцег-Новоме се у том моменту налазило 300 војника, па је требало пожурити, да Турцима помоћ не стигне. Одлучише да нападну град. О томе је из Корчуге Венијер обавијестио владу у Венецији и позвао све наоружане бродове Далмације да доплове у Боку Которску.⁴⁹⁾ 21. маја флота доплови до Верига, у намјери да наиђу на згодан терен да искрцају пјешадију и артиљерију, како би дошли непријатељу с леђа. Услијед јаког вјетра једна од лађа се насука на жало Бијеле или Јошице. Турци са околних брегова отворише на морнаре жестоку ватру из пушака. Војници даваху отпор, искочивши из лађа ухватише се у коштац са Турцима. Ипак успјеше да искрцају нешто војске; то је било 28. маја.⁵⁰⁾

Ово искрцавање у новску околину потпомогнуто је топovima са галија. 29. и 30. маја, као и слиједећих дана наставио се страховит напад уз велике губитке Млечана. 6. јуна Вениер одлучи да се повуче, укрцавши преостали дио војске на бродове. Послије извјесног задржавања у Котору Вениер је испловио из Боке 15. јуна.⁵¹⁾ Послије овог поновног покушаја Млечана да продру на херцеговску територију, Турци почињу са обнављањем градских бедема и тврђава, као и градњом мањих упоришта и утврда на читавој сјеверној страни залива. Нарочито се истичала солидношћу израде и одбрамбеним капацитетима тврђава Врбањ, смјештена на врху кумборског рта, гдје је мореуз према Луштици најужи. Тврђаву Врбањ градио је Хасан-паша херцеговачки са 2000 мајстора и аргата. Тврђава је рађена брзо од лаког материјала. Била је четвороугластог облика са дужином доње стране од 150 корака. Мјесто зидина од камена рађена је од врло дебелих храстових колаца, често међу собом спојених и пореданих у два реда, међу којима је била набијена глина и

⁴⁹⁾ Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium — knj. 47 — JAZU Mletačka uputstva i izvještaji — sastavio Grga Novak, str. 58.

⁵⁰⁾ Петар Шеровић, н. д., стр. 10.

⁵¹⁾ Monumenta JAZU... knj. 47, str. 59.

соврња.⁵²⁾ Тврђава је имала ванредно добар стратегијски значај јер је својим топовима могла у сваком моменту спријечити прелаз непријатељског бродовља у унутрашњи залив Боке. Перашки, которски и добротски бродови били су парализовани и присиљени да остану у унутрашњости залива Боке. Трговини је био задан готово смртни ударац, зато видимо велику пропаганду са стране млетачких власти у Котору да се поруши ова турска тврђава. Себастијан Вениер, генерални капетан Јадрана, са свога брода извјештава Сенат у Млецима 29. XII 1572. године и између осталог каже, да му је Малипјетро јавио, да је пролазећи кроз Кумборски тјеснац видио да Турци на врху Врбања (à la punta de Barbagna) припремају велику крчану за изградњу тврђаве. Причекали смо док је не запале, а онда смо је ноћу артиљеријом са наших бродова знатно оштетили. Пошто ме провидур Будве обавијестио да многи Турци силазе у град отишао сам тамо и издао наређење капетану јадранске флоте да, ако крчана није довољно оштећена, нека је потпуно разруши идућег дана.⁵³⁾

Интересантан је извјештај которског провидура Бернарда Контарини из године 1572. о градњи тврђаве Врбањ. Он наглашава да му је било немогуће нападати на Турке јер су држали Херцег-Нови и околину и једноставно затворили улаз у Боку. Док Турци нијесу држали ове мореузе био је слободан пут млетачким лађама, које су ишле за Будву и Венецију. Ипак Контарини на крају каже: „Тај канал је тако добро чуван да се никада, за вријеме Вашег управљања није десила и најмања штета, било у којој ствари, тако да се можете поуздати за ово под ручје”. — „Обавијестио сам Вашу Висост” — пише Контарини — „да је санџак Хасан-бег започео наступање према мору и заставио се на Цетињу, а затим скренуо за Херцег-Нови. Добро је да се Ваша Висост и поред болести, ипак одлучила да се задржи бродовима још неколико дана. Сумњајући да Санџак има какве лоше намјере, као што нам је и писала Ваша Екселенција, очекивали смо да ће он изазвати узнемирење што ће почети зидање већ поменуте тврђаве или на Врбању или на Веригама. Ми смо раније обавијестили Вашу Екселенцију да је Санџак припремио све што је неопходно за зидање ове тврђаве и да ће чим дође у град одмах идућег дана лично доћи да посјети мјесто Врбањ, које је удаљено од супротне стране обале зване Луштица, која припада Вашем Господству, око 800 паса”. Даље наглашава да је Санџак који је из Цетиња требао да иде за Бар (како је накнадно било саопштено), био ометен због рђавог времена, то је „у то доба Санџак кренуо за тврђаву Врбањ без икаквог отпора. Иако су тамо (мисли у кумборском каналу) остале неке млетачке га-

⁵²⁾ Петар Шеровић, н. д., стр. 11. Види мој рад — *Прилози за историју поморства Кумбора* — ГИМК бр. XVII/1969, стр. 64.

⁵³⁾ Monumenta JAZU..., knj. 47, str. 83.

лије, били смо увјерени да немамо могућности да спријечимо санџаково наступање, пошто је он био наоружан и са неколико топова, које је био из Херцег-Новога пренио неопазиче на то мјесто, да би се могао бранити од евентуалног напада галија. Да би се избјегао тај контранапад галије су на вријеме повучене на сигурно мјесто”.⁵⁴)

Када су Турци запосјели Херцег-Нови и његову околину, те Морињ, Рисан и Кривошије, почињу са постепеним насељавањем. Херцегновски санџак-бег дијели најљепше предјеле на херцегновској ривијери заслужним турским војницима. Прегледом Катастика Херцег-Новога и Рисна из 1704. године, Петар Шеровић, наш заслужни историчар, установио је да су слиједећи Турци имали имања у нашем крају: Абдулаовић Аџо имао је земљишне посједе у Доњем Морињу и Кривошијама; Аџи Асановић у Бијелој; Аџимановић Мула у Кривошијама; Ахмедагић Мустафа-бег у Бијелој, Костањичи и Леденицама; Ајдаровић-бег у Бијелој (и данас се један велики дио поља у Бијелој зове Ајдаровина); Аџијагић Риза у Кривошијама и Доњем Морињу; Алвахочић у Бијелој; Ариколо Хасан у Баошићима; Аџијагић Ахмет-ага у Горњим Леденицама и Кривошијама; Аџијагић-бег у Рисну, Костањичи и Кривошијама, а по свој прилици и Доњем Морињу; Биједић Мехмед-ага у Доњем Морињу и Кривошијама; Бијегић Хаџи Осман, Бијегић Алија, Бијегић Абас и Бијегић Мустафа у Кривошијама; Бабовић Мехмед-ага у Бијелој (и данас се локалитет у засеку Вала у Бијелој зове Бабовина), затим Баошићима, Кривошијама, Костањичи и Горњем Морињу; Балаовић Алија у Кривошијама; Балин или Балић Хасан у Бијелој; Бјелалић у Бијелој; Биламужевић у Ђеновићима; Билајдановић у Бијелој; Бећировић у Баошићима; Барашковић у Ђеновићима; Даутовић Курт и Даутовић Ибрахим у Ђеновићима и Баошићима; Дубац у Баошићима; Деликапрић у Кривошијама; Главовић у Бијелој; затим Ибрахимагић (Осман херцегновски капетан) у Крившевицама и Бијелој (у Бијелој је постојала памија Ибрахимагића, чије се развалине и данас виде); Исовић Омерхоа у Крушевицама, Доњем Морињу и Јошици; Јакољић-бег у Ђеновићима, Баошићима и Бијелој; Кљуканац Алија у Бијелој; Крупешевевић Ахмет у Ђеновићима; Карачина у Ђеновићима; Лупор у Кривошијама; Муађуалић у Баошићима; Махмудагић у Горњим и Доњим Леденицама; Муовић Асан у Баошићима; Мулић Ресул у Бијелој; Мулић Рустем у Бијелој; Махмудовић у Рисну; Остојић Асан у Кривошијама; Оџић Салих у Горњем Морињу; Оскочковић у Горњим Леденицама; Парпут Асан у Бијелој; Расулбеговић у Баошићима (у Баошићима се један

⁵⁴) Monumenta JAZU..., knj. 47, str. 105.

локалитет зове Беговина); Ризванагић у Горњем Морињу; Рихаловић Асан у Баошићима; Рисановић Адија у Кривошијама; Рисановић Мехмед у Рисну; Селимовић Осман у Баошићима и Рисну; Сулиновић Мустафа у Рисну; Солимановић Омер у Ђеновићима; Соллимановић Даут-капетан у Ђеновићима и Баошићима; Слановић у Бијелој; Сучић у Ђеновићима; Теминовић Мустафа у Горњем Морињу; Зеримагић Мустафа-бег у Горњем Морињу и Костањици; Зеримагић Мехмед-ага у Доњем Морињу; Шеовић Мехмед-ага у Кривошијама и Костањици; Шеовић Мустафа-бег у Костањици; Шеовић Мула у Кривошијама.⁵⁵⁾

Захарије Солиман, провидур которски у једном извјештају из 1572. године каже: „Док је Херцег-Нови у турским рукама нема сигурности у Боки Которској. Турци хоће да буду у њој господари. Турци нијесу успјели саградити тврђаву Врбањ, а сада покушавају другу у Веригама. Жели да Херцег-Нови дође у Млетачке руке. Освајањем Херцег-Новога не би само Венеција осигурала посједовање Котора, добила херцеговске солане и тиме 40.000 дуката редовитог прихода, него би тиме за себе стекла и Херцеговину. Тамошњи становници једва чекају да дођу под Венецију”.⁵⁶⁾

Годину дана послије чувене битке код Лепанта, 1572, Млечани су били ријешили да униште и освоје тврђаву Врбањ. Поред Млечана, у овој добро припремљеној акцији учествовали су Пераштани и многи Бокелји. У нападу на тврђаву учествовале су четири велике и добро наоружане галије, 22 галијице и шест мањих бродова са 4000 војника. Оволиком ескадром је заповиједао тадашњи провидур Котора Захарије Солиман. Са западне стране Врбања, Млечанима успије да искрцају велики дио војске, да опсједнутом Врбању не би могла притећи помоћ турске војске из Херцег-Новога. Команданту једног одреда флоте, Соранцу, успије да са 16 бродова прође испод тврђаве и поред непрестаног бомбардовања са исте. Соранцу је на тај начин успјело да са мање губитака опколи тврђаву Врбањ са мора. Млетачком бродовљу и војсци је успјело да запосједне тврђаву Врбањ, која је била оборужана са 18 мањих и већих топова. Млечани су одмах тврђаву до темеља порушили. Заузимање и рушење тврђаве Врбањ од стране Млечана, примљено је са великим задовољством у Котору и унутрашњем заливу, јер је био омогућен слободан пролаз, како трговачким, тако и ратним бродовима уз обалу Луштице, ка отвореном мору.⁵⁷⁾

⁵⁵⁾ Петар Шеровић, н. д., ГПМК бр. 4, стр. 18 и 19.

⁵⁶⁾ Monumenta JAZU..., knj. 47, str. 112 i 121.

⁵⁷⁾ Anton Milošević — Navala afričkih gusara na Perast 1624. godine — ГПМК бр. 4/1956, стр. 31 и 32 — Солиман Захарија био је провидур и капетан Котора. Одликовао се приликом млетачке навале на Херцег-Нови 1571. год.

Андрија Ђустинијано инквизитор, у једном извјештају прочитаном у Сенату 9. јула 1576. каже о тврђави Врбањ: „Стигли смо у Котор посматрајући у пролазу Херцег-Нови, који смо тако биједно пропустили да освојимо прошлога рата (мисли на напад 1571), а који се налази мало западније од мјеста гдје је подигнута тврђава Врбањ. Ова тврђава нас, помоћу Божјом, при пролазу каналом није ометала. Боже ослободи да би, у доба овако сумњивог мира, Турци покушали подигнути сличну тврђаву мало даље (мисли на турски дио Верига”.⁵⁸⁾

Међу закупцима царина у Херцег-Новоме и Рисну видимо, осим Новљана турских поданика и људе из осталих сусједних крајева. Тако Никола Змајевић из Његуша закупио је царину од херцеговских Турака за 30 мјесеци, почевши од 15. јуна 1553. године. Послије непуне године дана 6. V 1554. он је подмирио један дио закупнине и добио признаницу. Јусуф Ибришић, Бећир Крустановић, Муса Хасановић, Омер Шамић и Балија Јењибеговић, сви из Херцег-Новога, дали су потврду пред судом: да су од Николе Змајевића примили 18 печка карисеје, рачунајући печу по 500 бијелих аспра, и 150 аспра у готовом, као дио од 28.000 бијелих аспра за коју је суму и закупио царину у трајању од 30 мјесеци.⁵⁹⁾ Вицко Змајевић (dacier del Turco) као и његов брат Андрија, синови Николини, били су турски цариници. Крајем августа 1588. године Вицко је подмирио неки дуг Мухарему Шабановићу из Херцег-Новога.⁶⁰⁾

Интересантан је и овај детаљ, који говори о присуству наших људи у Херцег-Новоме: Радић Лубишић из Цуца, становник Херцег-Новога, у присуству Стојше, кћери пок. Милца Ђурашевића из Бјелица, удове Петра Фрањова Лашића из Ловрициане, примио је 23. јануара 1535. од презвитера Трифуна Латковића, становника Херцег-Новога, 100 перпера у новцу и покретним стварима на име мираза поменуто Стојше, своје жене, за који се мираз Радич обавезује својим добрима. Стојша је изјавила: да је своме првоме мужу била донијела у мираз 100 перпера, које је добила од презвитера Трифуна и његове сестре Катарине, удове пок. Матије, која је послвије смрти мужа прешла да живи код брата.⁶¹⁾

Пераштани су одржавали живу трговину са херцеговским Турцима и са њима обављали разне друге послове. Пераштани „због помањкања земљишта и винограда узимају их од Новљана

⁵⁸⁾ Monumenta JAZU..., br. 47, str. 157 i 163.

⁵⁹⁾ Ристо Ковијанић — *Помени црногорских племена у которским споменицима* (XIV-XVI вијек), књ. I, Цетиње 1963, Историјски институт СРЦГ, стр. 82.

⁶⁰⁾ Исто, стр. 83.

⁶¹⁾ Исто, стр. 209.

у закуп, и то уз трећину као најпогоднију форму за њих и имају с њима разна друга трговачка пословања и удружења у бродове што је” — каже провидур которски Брагадин — „врло непогодно”. Млечани су нерадо гледали ово пословање Пераштана са новским Турцима, па их је провидур Брагадин позвао да одустану од таквих веза. Пераштани су 28. I 1606. одговорили провидуру да су „неки од њих слободно купили земљу и винограде са султановим хећином и да не би знали како би се тога одрекли без њихове тешке штете”. Ова имања Пераштана на турској територији обрађивали су турски поданици. Почеком 1629. новске аге забранили су својим поданицима да обрађују имања Пераштана на што су се они потужили чак у Цариград.⁶²⁾

Которски трговци, су покадкад, давали новац херцегновским Турцима, који су за њих набављали жито из Албаније. Турски бродови су ређе нападани од разних гусара, а и најам је код њих био мањи.

Пераштани су давали награде Турцима да не нападају њихове бродове, када се враћају пуни жита из Албаније. Пераст је имао знатне користи од трговине житом. Турци су хватали оне који превозе жито, а не дају награде, кажњавали их и тражили од њих откупнину.

У једном спору из 1611. год. херцегновски Турци су тужили неке Пераштане да су им, још прије двије године, отели једну фрегату. Пресуђено је да се Турцима надокнади 100 цекина за фрегату. „У знак те вјере тужени се изљубио са сопствеником фрегате Хајдаровић-бегом”. Бег пресуђени новац није добио и он је од Пераштана заплијенио једну зелену чоху, коју је послао да се прода у Херцег-Нови.⁶³⁾

Интересантно је да је за вријеме турске управе Грбаљ, који се налазио у склопу црногорског кадилука, потпадао у финансијским пословима под управу емина, чије је сједиште било у Херцег-Новом. Он је убирао царски хас. Поред њега био је и инспектор (назир) који је водио бригу о соланама и соларима (у грбаљском пољу). Локална управа у Грбљу била је препуштена њиховим кнезовима. Из једног фермана из 1603. год. видимо да херцегновски кадија ислеђује по притужби раднике грбаљских солана. Год. 1619. становници Грбља су се жалили црногорском кадији, да им новски емин Мемишах долази с великом

⁶²⁾ Глигор Станојевић — Прилози проучавању историје Боке Которске у првој половини XVII вијека — Историјски записи — Титоград 1965, бр. 1, књ. XVIII, стр. 38.

⁶³⁾ Радован Прица — Грађа за историју бокелске трговине (XVII-XVIII ст.), Споменик САН — књига CV, стр. 45 и 46, нова серија бр. 7.

пратњом од 80 наоружаних људи, те од њих бесплатно узима храну, као и новац.⁶⁴⁾

Ради обилне помоћи, коју су пружали Пераштани Млечанима приликом њиховог напада на Рисан 1649. год. Турци спремаху освегу. Херцегновски Турци, потпомогнути од околних Турака нападоше 15. маја 1654. год. великом војском Пераст, али су били одбијени од малог броја браниоца.⁶⁵⁾

За вријеме турске владавине Херцег-Нови не само што тргује (у вријеме мира) са приморским мјестима Боке и Албаније, већ проширује своје трговачке везе са залеђем. Осим тога град је био главно турско упориште на овом дијелу Јадрана, зато видимо да у његовој луци стационирају многе гусарске и турске ратне лађе. Новљани су се крвили и нападали Пераштане, Улцињане и Будване. У доба мира перашки бродови су навраћали и трговали у новској луци. Град је био главна база из које се бранио улазак у залив. Турци су у Новоме градили бродове, који су угрожавали млетачке интересе на овом дијелу Јадрана. Према једном ранијем уговору (по прилици око 1600. год.) између Турске и Венеције, Млечани су се обавезали да ће чувати Јадранско море од упада гусара, а Турци да неће градити ратне бродове ни у једном своме мјесту на јадранској обали. Зато Млечани шаљу султану жалбе и траже уништење сваке фусте или другог ратног брода израђеног у Новом. Новски Турци су изигравали наређење Порте, која је понекад и наређивала да се саграђене фусте униште. Год. 1610. Новљани су изградили неколико фуста на своме бродоградилишту. Млечани су уложили протест у Цариграду. Из Цариграда је упућен чауш са ферманом да изврши царску заповјест. У ферману од 14. јула 1613. год. стоји наређење „да треба да се униште и разоружају сличне врсте каика и фуста и да се никада више убудуће не дозволи да се израде и наоружају такви бродови”. Турски командант мора Мехмед паша обратио се диздару и кадији Херцег-Новога са наређењем: „треба да спалите фусте и каике који су тамо израђени и наоружани, не дозвољавајући да се у будуће израђује никаква врста каика и фуста”. Ни ово наређење није било извршено, па се и Капудан-паша (адмирал) обраћа кадији и заповједнику тврђаве у Херцег-Новоме и одлучно тражи да се униште фусте. У писму од 2. IV 1615. год. паша каже: „Како су неки у овом мјесту израдили каике и левантске фрегате, супротно свечаном уговору о миру, нападајући на оним обалама бродове трговаца и млетачке поданике, проузрокујући скандале, зато је са своје стране његово величанство, заповјешћу упућеном нама,

⁶⁴⁾ Хамид Хаџибеговић — Неколико турских докумената о Грбљу из XVII стољећа — Споменик САН, књ. CV, нова серија, бр. 7, стр. 73 и 74.

⁶⁵⁾ Петар Шеровић, н. д., ГИМК бр. IV, стр. 12.

затражило да се ниједна врста сличног каика и фрегате не наоружавају, него да се униште и запале". Новски Турци, мјесто да послушају наређење капудан-паше, повећаше изградњу фуста на новском бродоградилшту. Год. 1617. видимо да се на новском бродоградилшту граде фусте.⁶⁶⁾ Види се да је рад у бродоградилшту Новога био активан за вријеме читаве турске владавине. Израђени бродови у Херцег-Новоме већином су Турцима служили у ратне сврхе. Венеција је интервенисала у Цариграду о случају сукоба између турских и млетачких поданика у Боки. Када су херцегновски Турци напали и заплијенили један перашки брод, султан је на жалбу Млечана упутио ферман кадији Херцег-Новога у коме каже да је „... Матија поданик Пераста, мјеста под млетачком влашћу, пошао својим бродом у Пуљу да натовари со. Кад се враћао, у близини Херцег-Новога пресреле су га фрегате и каици левената. Због страха, речени Матија власник брода, напустио је товар сам и барком се спасао на копно. Левенти су заплијенили брод и када су хтјели да га одведу за Драч и Валону, због супротног вјетра нијесу могли и одвели су га у једно мјесто близу Паштровића". Пошто су Паштровићи преотели брод од левената, то га по наређењу которског провидура повратише у Боку. Кад су дошли до близу Новог, Новљани са седам барки нападоше брод и заплијенише га. Султан наређује 7. IX 1612. год. да се брод врати и пријети смртном казном свакоме ко се супротстави овом наређењу. Оваквих и сличних акција било је више. Новски Турци су својом флотом гусарили кроз Боку. Они су плијенили бродове, нападали млетачку територију, ометали Пераштане да иду својим бродовима у Албанију. Сукоби су у 1615. години били многобројни, тако да је Пераст, због страха од новских Турака, морао дјелимично иселити у Котор.⁶⁷⁾

Приликом доласка велике шпанске флоте 1617. год. на Јадран, новски Турци су окривљавали Дубровчане за долазак армаде „... На крају смо открили да они раде против овог вашег града”.⁶⁸⁾

Пераштани кивни на Новљане, због помоћи афричким гусарима, упутише се у сусрет шпанској флоти од 17 галера која је крстарила Јадраном, и замолише „да шпанска флота дође и уништи Херцег-Нови”.⁶⁹⁾

⁶⁶⁾ Глигор Станојевић, н. д. Историјски записи, бр. 1, 1965, стр. 47, 49, 50 и 51. — Види: Милош Милошевић — *Прилике у Боки которској током припрема за ослобођење Херцег-Новога од Турака (1684-1687)*, Историјски записи, Титоград 1966, бр. 1, год. XIX, стр. 55, 52, 53. Мој рад — *Прилози за историју поморства Кумбора* — ГПМК бр. 19/1969, стр. 64-68.

⁶⁷⁾ Као горе, стр. 49-50.

⁶⁸⁾ Гадован Самарџић — *Велики век Дубровника* — Београд — Пролетарска република 1962, стр. 80.

⁶⁹⁾ Глигор Станојевић, н. д., стр. 54.

У исто доба када је Дубровник задесио страшни земљотрес 1667. год. и Херцег-Нови је претрпио велика разарања. Капетан, диздар-ага, аге и поглавице из Новог јављају у Дубровник да их је задесила несрећа тј. земљотрес од 6. априла 1667. и инте-ресујући се за стање у Дубровнику нуде им своје услуге. Писмо је писано ћирилицом и гласи:

„Много пресвјетло (му) и племенито (му) и сваке части и часне фале достојному г(осподи)ну кнезу и господи дубровачкој од нас капетан аге и диздар аге и осталих ага и поглавица нов-ских в(еле)д(раго) п(оздравленије)

А потом, даде нам Господин Бог кастиг алити бич фарши за наше гријехе ма фала Г(осподи)ну Богу на дару његову и еда се смилује и узима милосрђе варку пука свога. Него ви господству пишући за узети глас истини како ие било у вашем граду. Него ако смо штоиаци на ове стране можете се у нас поуздати, а ми такођер у ваше стране.

Не друго, Бог вас веселио и у господству уздржао.

Из Новог, на 9 априла 1667.⁷⁰⁾

Већ 21. маја 1667. год. послје је страшних разарања Турци приступају обнови свога града. Француски посланик извјештава владу између осталог, да Турци из Новог и осталих мјеста помажу око рестаурације тврђаве и кућа оштећених од потреса. Босански паша извјештава Херцег-Новљане 24. маја 1667. год. да ће брзо отпочети генерална обнова града, којом ће руководити специјални изасланик Порте, који се очекује још сутра и који носи потребни новац за обнову. Изасланик ће се задржати у Новоме, све док град не буде обновљен.⁷¹⁾

Млечани су настојали, у доба кад је и Котор страдао од потреса, да одржавају добросуседске односе са Новским Турцима. Но поред овога Турци су напали Млечане 27. V 1667. год. и у једном окршају око Котора погинула су два брата Главовића из Новог, а ухваћени су живи четири главне аге од овога града. Послје овога судара у којем су главни актери били, изгледа, Пераштани, дошло је до састанка између Турака и Пераштана на Кумбуру 29. јуна 1667. год. Херцегновски диздар, пашин ће-каја и Ахмет-ага Хаџаглић, један од познатијих херцегновских првака (познат у народним пјесмама као „Новљанин Бего”), и Пераштана као млечачких опуномоћеника, ради неког хајдучког плијена и због коначног склапања нагодбе о употреби луке у Ри-сну и Габели. На иницијативу Бега Хаџагића из Новог дошло је

⁷⁰⁾ Радован Самарџић — Борба Дубровника за опстанак после ве-ликог потреса 1667 — САН — Зборник, књ. XIX, III одељење, Београд 1960, стр. 36. — Види: DAD Acta S.M.M. XVII. No 1974.

⁷¹⁾ Исто, стр. 43 и 108. — Види: DAD Acta S.M.M. XVII. f. 62 No 2040.

до другог састанка на Кумбору, 4. јула у којем су поред горњих преговарача учествовали и брат Ахмет-ага Хаџаглића. Бег Хаџаглић је преговарао са Пераштанима ради откупа једног свог синовца којег су били заробили перашки хајдучи, по својој прилици у окршају од 27. V 1667. год. Капетан херцеговски искористио је овај састанак да уговори жетву и бербу на двовластичким имањима.

Дубровчани су преко свога повјереника Андрије Андријашевића, који се ове године налазио на служби Републике у Новоме, сазнали за састанак на Кумбору. Дан касније (5. јула) Ахмет-ага Хаџалић се састао са Николом Грбичићем под Бијелом. Све ово дубровачки посланик из Херцег-Новога јавља својој влади „... саопштавам вам да је посљедњи предлог учињен од стране Которана: они ће постати турски харачари попут Дубровчана, а Турци ће у накнаду за то отворити луке у Рисну и Габели. Како неће сам да одлучи, паша ће по овим понудама извијестити султана а до његове одлуке и једна и друга страна уздржат ће се у Боки од сваког непријатељства”.⁷²⁾

Херцеговски Турци су се били толико осилили да су упадали у млетачку и дубровачку територију, пљачкали, робили и убијали. У томе су их помагали и понеки наши људи. Тако Турчин Омер Галијатовић и Грујица Вуковић нападају са шест стотина војника на Конавле, гдје су 23. II 1668. поплијенили осам села. Расул-ага Сулејманагић, брат новског диздара Омер-ага, ишао је 29. II 1668. год. да би измирио Конављане и новске Турке. Са њим је био и Али-паша Бећировић из Новога. Пошто овај умир није био остварен долази до поновног састанка на Груды 29. маја. Од стране новских Турака били су присутни Сулејман-ага, Даут-ага и Фазлур-ага. И сам новски капетан Осман-бег Ибракимагић извјештава Дубровчане 16. X 1668. о акцијама хајдука на Конавле. Истога дана и Мехмед-ага, јаничарски чорбација из Новога, пише Дубровчанима да Грујица Вуковић са својом хајдучком дружином припрема напад на дубровачка села. 18. V 1668. год. погинули су или били заробљени од стране хајдука слиједехи новски Турци, и то на малом острву пред Цавтатом: заробљени су: Курто Лупуровић, Мустафа Гиљулић, Салхо Чиртаић, Мехмед Касумовић, Суљага Касумовић, Мустафа Курбашиић, и Расул Лупуровић, а убијени: Ђело Махмут, Осман Краина, Ухадин Јусуфагин, Ђириат Ђагијан.

Новски Турци су тужили чак и босанског везира Сеиди-пашу.⁷³⁾

⁷²⁾ Као бр. 70, стр. 109, 145, 154 и 305. — Види: Радован Самарџић — Велики век Дубровника — стр. 305-306.

⁷³⁾ Као бр. 70, стр. 366, 367, 445 и 446. — Види: Велики век Дубровника, стр. 176.

Интересантан је поступак капетана Ивана Буровића априла 1684. год. Он је недобивши натраг дуг од 370 дуката које је позајмио херцеговским Турцима, вршио насилну наплату. Напао је својом групом са 27 чланова посаде три улцињске „педотине“ са житом намијењеним Херцег-Новом. Трговац Јусуф Прекловић, бродовласник из Херцег-Новога, жали се да му је Буровић у Валандосу отео везане бродове кидајући конопе и узео 500 стара кукуруза и 15 стара пшенице. Друга два брода, које је Буровић напао, била су Мурата Зеферовића, Турчина из Херцег-Новога и Митра Сабљичића хришћанина из Херцег-Новога, који су такође били пуни кукуруза и пшенице.⁷⁴⁾

Већ 20. XI 1685, двије године прије пада Херцег-Новога у Млетачке руке, Расул Мусић из града продао је неке некретнине Ивану Буровићу Гргову из Пераста за 200 реала. Некретнине су се налазиле на Савини.⁷⁵⁾

Мустафа Челебић, трговац из Херцег-Новога, продаје такође земље на Савини за 200 реала, истоме Ивану Буровићу Гргову, 20. XI 1685, дакле истога дана.⁷⁶⁾ Интересантно је да је генерални провидур Јероним Корнер, читавих седам мјесеци прије ослобођења Херцег-Новога (2. II 1687) поставио Ивана Буровића пок. Грга из Пераста за гувернера Херцег-Новог.⁷⁷⁾ Ово је разумљиво, кад се зна да је херцеговска ривијера од Верига до Кумбора ослобођена 1684. год. и да су у овоме подухвату знатну улогу играли Пераштани. Млетачко-хајдучке чете биле су блокирале све комуникације и град је био одсјечен од околине и веза са залеђем. Антонио Зено је помоћу перашког бродовља и хајдука освојио Морињ, затим читаву обалу до Кумборског рта. Пераштани су на кумборском рту, гдје је била тврђава Врбањ, држали дано-ноћне страже за вријеме од три године. 1. септембра 1687. год. почела је здружена офанзива из Кумбора на град. У овој акцији узели су, поред Млечана, учешћа: Пераштани, Паштровићи, Црногорци и околна племена. Ова акција је успјешно завршена 30. септембра 1687. год. и Херцег-Нови је предат Млечанима.⁷⁸⁾

⁷⁴⁾ Милош Милошевић — Прилике у Боки Которској током припрема за ослобођење Херцег-Новог од Турака (1684-1687), Историјски записи, Титоград 1966. год., XIX, св. 1, стр. 9-10.

⁷⁵⁾ Херцеговски архив (у тексту ХА) Политичко управни млетачки архив (у даљем ПУМА), књ. 56, стр. 78, 79, бр. 1.

⁷⁶⁾ ХА—ПУМА, књ. 56, стр. 79-80, бр. 1.

⁷⁷⁾ ХА—ПУМА, књ. 59, стр. 41-42, бр. 1.

⁷⁸⁾ Anton Milošević — Herceg-Novi u Boki Kotorskoj — Гласник Народног универзитета Воке Которске — Котор 1937, бр. I-II, год. IV, стр. 9.

Résumé

LES TURCS A HERCEG-NOVI

Maksim ZLOKOVIĆ

Déjà avant 1483, à l'époque où l'Herzégovine est définitivement tombée sous la domination turque, ceux-ci attaquaient les terres de Herceg. Ces attaques étaient organisées par une troupe ou par toute une expédition préméditée et bien armée.

En 1462, avant la chute des terres de Herceg sous la domination turque, les Ragusains sont devenus du tribut turc après quoi ils ont commencé à faire librement du commerce sur les terres envahies.

L'arrivée des Turcs à Herceg-Novi ouvre une nouvelle ère dans l'histoire de cette ville. L'organisation de la ville occupée a été confiée au sandjak-bey d'Herzégovine qui a nommé cadis, châtelains, emires etc. Le commandant du port de Herceg-Novi a été Kabudin pacha (amiral). Les Turcs ont immédiatement organisé la production du sel en réparant les salins dans les champs de Sutorina. Ils ont essayé de faire du nouveau de la ville et du port le dépôt de la marchandise de la Bosnie et de l'Herzégovine. A cette époque là Herceg-Novi a été le principal point d'appui militaire turc dans la partie est de l'Empire. C'est la raison pour laquelle les Turcs entreprennent toute une série de grandes actions pour le fortifier. En 1508 ont été restaurées les forteresses de l'époque de Tvrtko et de Herceg. Les autres existant toujours ont été construites à cette époque-là. Daut-bey Omerbegović a été envoyé de la part de la Porte comme un organ spécial qui devait diriger la construction. Les navires de Raguse transportaient le matériel de la Neretva et des autres régions. Ils ont aussi emmené de leurs briqueteries 10 mille briques. Il est possible qu'en 1509 ils ont fondu des bombards pour cette forteresse. Les forteresses »Španjola« et »Kanli-kula« ont reçu leur forme définitive à cette époque-là.

Après la nouvelle conquête de Herceg-Novi par les Turcs on commence à construire toute une série de nouvelles forteresses et points d'appui le long de la partie nord du golf. Par ses capacités de défense ressortait surtout la forteresse Vrbanje située au sommet du cap du Kumbor. Les Venitiens assayaient par tous les moyens disponibles à empêcher la fortification des domaines turcs dans les Bouches de Kotor. Herceg-Novi, bien fortifié et la forteresse de Kumbor ont paralysé presque tout le commerce avec Kotor et avec l'intérieur du golf. Les Turcs insistaient surtout sur le commerce qui leur rednait de grands revenus des redevances douanières et du commerce de transit. Les douaniers étaient le plus souvent des Turcs et quelquefois des chrétiens.

Pendant la paix les habitants de Perast faisaient un commerce très vif avec les Turcs de Herceg-Novi. Les commerçants de Kotor faisaient aussi du commerce avec eux et ils leur prêtaient même de l'argent.

